

Arkæologiske udgravninger set i lyset af Middelalderåret

Af cand. mag. Nils Engberg, museumsinspektør, Nationalmuseet

Det var med middelalderåret i 1999 i høj grad tanken, at satsningen skulle betyde nyt fokus på middelalderarkæologien. Dels synliggøre de problemer, som er specielle for arkæologien i middelalderanlæggene men også vise de muligheder, der er i arkæologiske udgravninger fra perioden, og så var det ikke mindst håbet, at der efterfølgende ville komme flere forskningsmidler til middelalderarkæologien. Hvordan er det så gået?

I Arkæologiske Udgravninger i Danmark (AUD) laves for hvert år en opgørelse over årets undersøgelser fordelt på arkæologiske tidsperioder. Der opgøres på geografisk fordeling, på årsager og på anlægstyper, men ikke på størrelsen af de beløb, som udgravningen har kostet. Det vil ellers være et brugbart parameter til at vurdere, hvor meget der udgraves for i de forskellige arkæologiske tidsperioder. Og det vil også være det mest præcise udtryk for, om der sker en stigning eller et fald fra år til år indenfor den enkelte tidsperiode. Nu må vi holde os til statistikken over antal udgravninger, små og store mellem hinanden, og så i denne situation være glad for, at dansk arkæologi ikke er mere omfangsrig, end at den kan overskues, så vi alligevel kan udskille de væsentlige undersøgelser.

Middelalderarkæologiske undersøgelser i 1999

I 1999 blev der registreret 108 undersøgelser i bymæssig bebyggelse fordelt på 25 middelalderlige købstæder (i 1998: 75, i 2000: 61). Tallene viser markant flere udgravninger end før og efter middelalderåret og man kunne tro, at fokuseringen på middelalderen lå bag, men det er næppe tilfældet. Hovedforklaringen er, at netop i 1999 foretog særligt mange byer renoveringer af deres kloakledninger. 36 af de 108 undersøgelser foregik i middelalderanlæg; i 43 tilfælde dækkede undersøgelsen iagttagelser fra både middelalder og nyere tid, mens 28 udgravninger indeholdt udelukkende nyere tids fund. Specielt undersøgelserne i byerne er præget af hele nødudgravningssituationen. Sådan var det også i middelalderåret, hvor kun ganske få udgravninger var selvvalgt forskning. Langt de fleste af udgravningerne var små, typisk foretaget i forbindelse med fornyelse af byernes kloakledninger, kælderrenoveringer, mindre stikledninger etc.. Det er iagttagelsesforhold, der ikke på landsplan giver epokegørende oplysninger, men som lokalt kan bidrage til en forståelse af byens historie. Det var som sagt nødudgravningerne og ikke forskningsbetingede overvejelser, der bestemte hvilke anlæg, som blev undersøgt, og det førte til, at årets mange ledningsarbejder i gaderne fik sat fokus på middelalderens og renæssancens veje og deres opbygning. Også de middelalderlige kirkegårde blev i højere grad end det er normen berørt af bygge- og anlægsarbejder.

I det åbne land blev der i 1999 foretaget 136 udgravninger (i 1998: 107, i 2000: 114). En markant stigning, og da antallet af forskningsbestemte udgravninger steg fra 11 til 27 er det et reelt udtryk for, at middelalderåret havde en betydning for arkæologien. Ud fra en geografisk betragtning er det markant, at det specielt var på Bornholm, Lolland, Falster, Møn og i Midtjylland, at der blev foretaget flere udgravninger. Koblingen til forskningsgravningerne kan ikke læses ud af statistikken. På Bornholm var det efterundersøgelser af skattefund i formodede hustomter, men

ellers er det markante for året, at det for alvor blev startskuddet til en øget udgravningsaktivitet af de middelalderlige borganlæg med udgravninger på Kattegatøen Hjelm - med hele tre voldsteder og et omfattende falskmønteri - som den mest omfattende, der også fik stor gennemslagskraft i medierne.

Ud over den var der flere andre spændende undersøgelser, der resulterede i et på dansk grund nyt anlæg, en "kemlade" i Thorssø ved Silkeborg, eller satte fokus på forsømte aspekter som betydningen af en social manifestation i det ubefæstede "voldsted" Grimballe i Sønderjylland. Herudover blev der afholdt Castella Maris Baltici kongres i Danmark og Borgforskerforum med et årligt metodeudviklende møde blev stiftet.

Borgene og voldstederne blev så udpræget middelalderårets satningsområde og i mindre grad veje og gader i byerne. Det må nævnes, at på det marinarkæologiske område har det ikke været muligt at konstatere en effekt af middelalderåret

Middelalderarkæologien i 2000 og 2001

Betød middelalderåret så, at middelalderarkæologien fik et løft, som har holdt sig? Med blot 61 registrerede udgravninger i år 2000 i byer kan man forledes til at tro, at middelalderåret har haft en direkte negativ indflydelse for middelalderarkæologien. Det vil dog være en fejlslutning. Arkæologien i byerne var og er så godt som udelukkende bestemt af bygge- og anlægs-aktiviteter. En fornemmelse er, at man er ved at være færdig med udskiftningen af lednings-nettet i de centrale, middelalderlige dele af byerne og at det er en væsentlig årsag til de langt færre udgravninger. Til gengæld var der flere store sammenhængende udgravninger end sædvanligt. Udforskningen af veje og gader aftog med de færre undersøgelser, og i 2000 og 2001 kom navnlig bolværker i centrum.

I året 2000 og 2001 var antal undersøgelser i det åbne land med henholdsvis 114 og 124 tilbage på niveau med de tidligere år. Det er også i overensstemmelse med forholdene de tidligere år, at langt de fleste anlæg kan henføres til den bredtfaavnende kategori "landbebyggelse mv.", der i høj grad dækker over iagttagelser af gruber, grøftforløb, spor af højryggede agre og kulturlag fra historisk tid gjort i forbindelse med større forhistoriske udgravninger. Indenfor udforskningen af de middelalderlige borge/voldsteder er det imidlertid værd at hæfte sig ved, at den øgede aktivitet holdt sig i 2000 samtidig med, at fokus i flere af borgundersøgelserne blev flyttet fra det militære og forsvarsmæssige til et bredere syn på anlæggenes funktion. Derved blev det tydeligere og tydeligere, at ved en del af de registrerede "voldsteder" har den sociale manifestation - som vi kender så godt fra renæssancens herregårde - allerede i middelalderen spillet en væsentlig rolle. For året 2001 må det konstateres, at der er en foruroligende tilbagegang i antal og omfang af undersøgelser i borgeanlæggene. Man kan også med den umiddelbare fornemmelse af de få udgravninger i 2002 frygte, at undersøgelser i borge og voldsteder igen har mistet middelalderarkæologernes interesse.

Middelalderåret i middelalderarkæologisk belysning

Det er nævnt, at der ikke som optakt til 1999 blev lagt op til en planlagt arkæologisk strategi og defineret satningsområder. Året blev også på arkæologiens område et græsrodsinitiativ efter devisen "lad tusind blomster blomstre". Det er i sin grundholdning sympatisk og fungerer i mange sammenhænge godt, men set i bagspejlet havde arkæologien tjent sig ved en højere grad af planlægning. Nu må vi for byarkæologiens vedkomne konstatere, at nødudgravningerne ensidigt blev ved at styre, og at der hverken i selve middelalderåret eller efter har været nogen synlig

effekt. Bedre gik det i det åbne land, hvor borgene og voldstederne kom i fokus. Det lykkedes i selve året at skaffe fondsmidler/forskningspenge til en satsning, som har bragt væsentlige nye aspekter frem indenfor forskningsområdet. Effekten holdt sig ind i det efterfølgende år, men bedømt ud fra antal og indhold synes middelalderarkæologerne/arkæologerne nu igen at have mistet interessen. Det skyldes dog nok snarere, at der som optakt til den nye museumslov, og nu hvor den netop er i en usikker opstartfase, har været økonomisk kaos indenfor arkæologien med gentagne bevillingsstop fra Rigsantikvaren/KUAS samtidig med et stadig øget pres på arkæologerne ude på lokalmuseerne med hensyn til prøvegravninger mv. i forbindelse med nødudgravningerne. Det har klart lagt en dæmper på de arkæologiske initiativer, og uden tvivl også når det gælder borgene og voldstederne. Så den statistisk registrerede mangel på interesse er forhåbentlig blot et forbigående fænomen.

Der er tanker om et renæssanceår i 2005. Hvis det bliver til noget, vil det være værd at forberede sig anderledes på det arkæologiske område, end det skete i middelalderåret. Ovenfor er det formuleret som "en højere grad af planlægning", og det skal ikke misforstås med central styring. Efter min mening har middelalderarkæologien en styrke fremfor den øvrige arkæologi, ved at vi har fået en tradition for at skabe faglige fora omkring aktuelle forskningsfelter, når der er behov for dem. For øjeblikket er der aktive fora/puljer for byarkæologi, borge, keramik og arkæologisk metodeudvikling. Den styrke skal vi udnytte til i de enkelte fora, at lægge en satsningsstrategi for et eventuelt kommende renæssanceår. Og det vil i øvrigt være en vej frem for middelalderarkæologien, hvis de eksisterende fora - og gerne nye - opprioriterede udarbejdelsen af fælles, store forskningsprojekter. Det vil selvfølgelig gå ud over kvantiteten af den rene erfaringsudveksling, men det vil være muligt med en balance, hvor kvaliteten bevares.

Det må alt i alt noget nedslående konstateres, at der ikke i middelalderåret 1999 blev sat fokus på specielle middelalderarkæologiske problemer, at kun borgområdet fik vist noget om periodens muligheder, og at det er fornemmelsen, at der ikke efterfølgende er kommet øgede forskningsmidler til middelalderarkæologiske udgravninger eller til publiceringer. Positivt var det dog, at det lykkedes at få to bøger, der i væsentlig grad inddrager arkæologiske resultater, publiceret i 1999: *Middelalderens Danmark* og *Dagligliv i Danmarks Middelalder*.